

Petki Pál

A kérdezés, a tagadás és a semmi

Adalékok Sartre semmi-elemzéseinek értelmezéséhez

„A kérdés [...] olyan híd, ami két nem-létet köt össze: a tudás nem-létét az emberben és a nemlét lehetőségét a transzcendens létben.”

Jean-Paul Sartre

„[...] a tagadásnak valamilyen független erőnek kell lennie, ami áttöri a pozitívitásnak azt a falát, mely körülzár minket [...]”

Jean-Paul Sartre

Az itt következőkben a Sartre-nál körvonalazódó semmi fogalmának a kérdés/kérdezés, illetve tagadás ontológiai kategóriáival korrelatív vizsgálatára vállalkozunk, alapvetően A lét és a semmi c. művének első részében található ilyen irányú elemzésekre támaszkodva. A vonatkozó szakirodalmi referenciákat rendszerint az implicitás jellemzi, kevésbé az immanens szövegelemzésre alapozott, aprólékos interpretáció.¹ Ez az írás utóbbit megkísérelve szeretne a jelzett témával kapcsolatos vizsgálódásokhoz való hozzájárulás lenni.

Fejtegetéseink során esetenként egy Sartre–Heidegger-párhuzam is felbukkan, azonban csak néhány utalás erejéig, nem törekedtünk ugyanis elemzéseinket ilyen irányú komparatiztikus szempontok szerint betájolni. Ez külön erre összpontosító vizsgálódást igényelne.

A kérdésintencionalitás válasz-dimenziója, a semmi-vonatkozások és a lét törekenysége

A kérdés/kérdezés Sartre-nál külön ontológiai entitásként tételeződik, aminek jól meghatározott ontológiai funkció tulajdonítható, és ennek alapján sajátos ontológiai státusz illeti meg.²

Petki Pál (1956) – PhD, filozófianár, Áprily Lajos Főgimnázium, Brassó, palpetki@yahoo.com

¹ És ez nemcsak Sartre és nemcsak e kérdéskör esetében van így, hanem már-már általános hermeneutikai jelenségnek tűnik.

² Ugyanígy van ez Heideggernél, nála azonban a kérdés mint olyan tulajdonképpen tematizálására, a kérdésre vonatkozó kérdés formájában igazából csak a *Lét és idő* után kerül sor – a legrelevánsabb írás ebben a tekintetben a *Bevezetés a metafizikába* –, és az elemzés lényegileg a létre vonatkozó kérdés származékos módusára, az általa a metafizika alapvető kérdésének nevezett kérdésre vonatkozik. A *Lét és idő* kérdésontológiai vonatkozású vizsgálódásai csak vázlatosak, és a jelenvalólét fundamentálonológiai analizisének betájoló keretétül szolgálnak. Sartre-nál ellenben mindjárt a főmű elején a lét és a semmi fogalmának és viszonyának konstitutív mozzanataként kerül tárgyalásra. Ugyanakkor Sartre-nál nem kimondottan a létre vonatkozó kérdés, hanem az általában vett kérdés rendelkezik erős,

A lét nyomában címet viselő bevezetés, amint az ebből a vizsgálódás intenciójára utaló megfogalmazásból is sejthető, a létre vonatkozó implicit kérdés köré szerveződik. Ha a létnek a „nyomába kell eredni”, akkor adva van egy kérdésesség, amely a lét „értelmére” vonatkozik. Az erre vonatkozó megközelítő jellegű körülírás hamarosan a fenomén fogalmának ontológiai radikalizációjává mélyül, amelynek során a létnek a lét fenomenójében való megjelenéssé gyengítését a *fenomén létének* felfedezésével és tematizálásával kompenzálja. A létfenomén-fenoménlét konverzív szerkezet fenomenológiai jelentésségének vizsgálatára itt nem vállalkozunk. Az erre vonatkozó sartré-i reflexiók közül a *Bevezetés*-ből csak a következő, a kérdés mint külön ontológiai entitás szempontjából áttételesen releváns megállapításokra szorítkozunk: „A lét van. A lét önmagában való. A lét az, ami. Íme a három jellemző, amit a fenomének létével kapcsolatban a létfenomén átmeneti vizsgálatával kijelölhettünk. Itt lehetetlen messzebbre jutni ezekben a vizsgálódásokban. Nem az önmagában való – ami mindig csak az, ami – vizsgálata biztosítja ugyanis számunkra, hogy megalapozzuk és kifejtsük azokat a viszonyokat, amik azt az önmaga számára valóhoz fűzik.”³

Témafelvetésünk szempontjából azért tekinthető reprezentatívnak ez a szövegrész, mert a kérdés „helyére”, a kérdező létmódra való implicit utalást tartalmaz. A lét mibenlétére vonatkozó, kényszerű módon tautologikus megállapítások az „önmagában való lét” (l'être en-soi) fogalmát írják körül, aminek irányába minden további vizsgálódás megtörik a tautológia minden mondhatóságát kimerítő erején. A szövegben azonban az „önmaga számára való lét” (l'être pour-soi) is felbukkan. És ha előbbi „mindig az, ami”, és ebből kifolyólag önmagában teljes teljesség, és kizár mindennemű törést, szakadást, semmi-vonatkozást, utóbbi az ellentét logikájából következően a „nem mindig az, ami”, tehát olyan létmodalitás, ami a törés/hasadás/semmi vonatkozásokat lénygszerűen magában hordozza, illetve létében/létével konstituálja. Sartre értelmezésében ez az ember, akinek létével a semmi és a tagadás a kérdező magatartás talaján a világba jön.

A kérdés mint emberi magatartásmód levezetésében Sartre kiindulópontja egészen heideggerinek tekinthető: „Minden emberi magatartásmód, mivel a világban levő ember magatartásmódja, egyszerre nyújtja számunkra az embert, a világot és azt a viszonyt, ami a kettőt egyesíti [...]”.⁴ Ennek a megfogalmazásnak a gondolati tartalmában világosan felismerhető a heideggeri világban-benne-lét mint a jelenvalólét faktikus létsituacionáltsága, amire Sartre különben kifejezetten is utal néhány mozzanattal előbb, a kérdés mint olyan elemzését bevezető szövegrészben.⁵ Mint ahogyan az is heideggeri affinitásokat mutat, hogy a lét kérdése vonatkozásában ontológiailag releváns, azaz ilyen szempontból kitüntetett létező, illetve magatartásmód felé tájékozódik. Ontológiailag releváns, az ember-világ viszony megragadásában mérvadó emberi magatartásmódnak Sartre a kérdésést tekinti: „Nem önkényesen választjuk ki a kívánt magatartásmódot, hanem a vizsgálódás maga szolgáltatja nekünk: ha megragadom azt az embert, aki *én* vagyok, ahogy ebben a pillanatban a világban van, akkor megállapíthatom, hogy a léttel szemben egyfajta kérdező attitűddel rendelkezik.”⁶

Az embernek a világhoz való kérdező viszonyulása azért tekintendő ontológiailag kitüntetett magatartásmódnak Sartre értelmezésében, mert alapvető ontológiai *szembenállást* hordoz,

létet/semmit tagadó, illetve konstituáló érvénnyel. Ebből a szempontból már az is jelzésértékűnek tekinthető, hogy milyen logikai kronológiában szerepel a kérdés mint olyan részletes tárgyalása *A lét és a semmi* szerkezeti felépítésében: „A lét nyomában”; „A semmi problémája”; „A tagadás eredete”; „A kérdésés”.

³ Jean-Paul Sartre: *A lét és a semmi*. Ford. Seregi Tamás. Bp. 2006. 32.

⁴ Uo. 38.

⁵ Vö. uo. 37.

⁶ Uo. 38. (Kiemelés Sartre-tól.)

amelyből azután a lét alapstruktúrái a semmi-vonatkozásokkal egyetemben, kibonthatók: „Minden kérdésben egy léttel állunk szemben, amelyet kikérdezzünk. Minden kérdés feltételez tehát egy létet, amely kérdez, és egy létet, amelyre kérdezzünk.”⁷ A kérdésben tehát első elemzésben lét áll szembe léttel, a kérdés által konstituált elkülönöződés első ránézésre nem bontja meg a lét teljességét, a kérdezés léttel-szembenisége nem valamiféle léttelenség talajáról történik.⁸ Mindazonáltal a kérdés, a lét közegében maradván ugyan, de mégiscsak valamiféle külsődlegességi struktúrát, távolságvonatkozást konstituál, amelynek horizontjából a kérdeztett a kérdésesség talajtalanságába süllyeszti. Az áthidalás lehetőségfeltételét Sartre a kérdés által képviselt szembenállás további gyengítése árán vezeti be, az „előzetességnek” a kérdés-struktúrában való azonosítása formájában, a „várakozás” és a „bizalmasság” ontologizált fogalmi alapján: „A kérdés [...] a várakozás egy változata: válaszra várok a kikérdeztett léttől. Vagyis – a léttel való egyfajta kérdést megelőző bizalmasság alapján – azt várom tőle, hogy feltárja nekem létét vagy létmódját.”⁹ A „megelőző bizalmasság” azonban csak a *válaszra-várakozhatóság* ontológiai alapját teremti meg, a válaszdimenzió a kérdésben ugyanis többszörös nemlegességet és semmi-vonatkozást hordoz, a bizonytalanság, a (kérdésen túliság értelmében vett) transzcendens nem-lét és az igazság nemlegességét: „A kérdés [...] olyan híd, ami két nem-létet köt össze: a tudás nem-létét az emberben és a nemlét lehetőségét a transzcendens létben. S végül a kérdés maga után vonja az igazság létezését. A kérdező éppen a kérdéssel állítja, hogy valamilyen objektív válaszra vár, amiről azt mondhatjuk: »ez így van, és nem másképp«. Egyszóval az igazság a lét felosztása révén egy harmadik nem-létet vezet be, a kérdés meghatározójaként: az elhatárolás nem-létét.”¹⁰

Az első megközelítésben gyenge szembenállásként megragadott, a létteljességet nem megtörő, a léthez való „megelőző bizalmasságot” hordozó kérdezés tehát az elemzés során mégiscsak kemény, nemlét-vonatkozásokat konstituáló ontológiai entitásként mutatkozik meg, amely egyelőre nem a lét felé, hanem éppenséggel nemlétek között közvetít. A kérdésnek mint ontológiai entitásnak az alaposabb szemügyre vétele a lét helyett – amire eredendő intencionalitása szerint vonatkozik –, de legalábbis „mellette” a semmit tárja fel: „A lét nyomába indultunk, s úgy tűnt, hogy kérdéseink a lét mélyébe vezetnek minket. De ime, csak egy pillantást kell vetnünk magára a kérdezésre, s mikor azt hittük, már elértük a célt, egyszer csak rájöttünk, hogy a semmi vesz körül minket.”¹¹

A semmihez mint ontológiai kategóriához vezető kérdéselemzés ontológiai relevanciáját természetesen annak a semminek a „fajsúlya”, ontológiai státusza határozza meg, amelyhez ennek az elemzésnek az eredményeként Sartre eljut. Ez elsősorban a semmi, a nemlegességek objektivitása

⁷ Uo. 38–39.

⁸ Ezen a ponton Sartre fenomenológiai szempontból nagy horderejű kijelentést tesz, közvetlenül a fent idézett szövegrész után, amit, mivel elemzésünk más irányba halad, csak jegyzetben jegyzünk meg: „A kérdezés az embernek nem valamilyen eredendő viszonyulása az önmagában-léthez, ellenkezőleg, e viszony határain belül marad, s már feltételezi magát a viszonyt.” Nem a kérdezés tehát az ember eredendő viszonya a léthez, eredendőbb nála az ember eleve létben-szituáltsága, faktikus eleve világban-benne-léte, amelynek talajáról *azután* bármiféle emberi viszonyulás, így a kérdezés is, megvalósulhat. Következésképpen Sartre, Heideggerhez hasonlóan, eredendőbb fenomenének tekinti az ember faktikus világban-létét az embernek bármely viszonyulásához képest, ily módon az ember *világgal-együtt* létezése a legerendőbb fenomén. A késői Heidegger gondolkodásában a *Lét és időben* tematizált világban-benne-lét az igazság létfogalmának közvetítésén keresztül a *tisztás (Lichtung)* fogalmában még eredendőbben ragadtatik meg.

⁹ Uo. 39.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 40.

vagy szubjektivitása alternatívájának kérdését veti fel, amelyen belül a semmi tulajdonképpeni-sége elvileg az objektív oldalon volna fellelhető. Annál is inkább felvetődik ez a szempont, mivel a semmire kizárólag egy szubjektív pszichikai aktus, a kérdés alapján bukkan rá, ami eleve a semmi ontológiai lefokozása, „csak szubjektív”-vé minősítése álláspontjának kedvez. Sartre érvelése egyértelműen a semmi, a nem-lét objektív jellegének, valós voltának megalapozása és elismertetése irányába elkötelezett, amennyiben így fogalmaz: „A létre irányuló kérdésünket a bennünk és kívülünk levő nem-lét állandó lehetősége határozza meg. A nem-lét határozza meg a választ is: hogy amivé a lét *lesz*, az szükségszerűen abból a háttérből emelkedik ki, ami *nem* ő. Bármilyen is legyen ez a válasz, csak úgy fogalmazható meg: »a lét ez és ezen kívül semmi.«”¹²

Ennyiből is kiderül, hogy Sartre értelmezésében a kérdés szubjektív aktus ugyan, az önmagáért-lét produktuma, de a nem-létet, ami a kérdés intencionalitása által meghatározott válaszstruktúrájában a nemleges válaszok állandó lehetőségében, a tagadásokban felbukkan, nem a kérdés hozza létre, hanem „bennünk és kívülünk is” *van*, a kérdés legfeljebb „rábukkanhat” a nemlegességekben, a nemleges válaszok lehetőségében. Pontosabban a nem-lét a tagadásokban csak *megjelenésszerűen* konstituálódik, de nem jelenhet meg, ha nem *volna*. Ennek megfelelően a kérdés csak életre kelti, felébreszti a lét közepében, illetve háttérben szunnyadó nem-létet.¹³ Ami másfelől azt jelenti, hogy ontológiailag tekintve nem a tagadás hozza létre a semmit, hanem fordítva, a kérdésséget és a tagadást a semmi teszi lehetővé.

Ezekkel a fejtegetésekkel Sartre a tagadás és a semmi viszonyának klasszikus problémájához érkezik, amit tételesen is megfogalmaz: „[...] vajon a tagadás-e a semmi eredete, egy propozicionális ítélet szerkezetének formájában – vagy épp ellenkezőleg, a semmi mint a valóság szerkezete alkotja eredetét és alapját a tagadásnak. A lét problémája tehát a kérdés mint emberi magatartásmód problémájához utal minket, a kérdés problémája pedig a tagadás létének problémájához.”¹⁴

Az érvelés menetében Sartre kiindulópontként elismeri a kérdés és a tagadás szubjektív jellegét, amelyben a nem-létek megjelennek, ezeket azonban nem tartja minden további nélkül redukálhatóknak a tiszta szubjektivitásra. A kérdés mint léttel szembehelyezkedés, tehát léthez való viszonyulás ugyanis maga is egyfajta létviszony, és ez nem feltétlenül a klasszikus propozicionális formában valósítható meg,¹⁵ tekintettel, gesztusokkal is lehet kérdezni. A kérdés szubjektivitását ugyanakkor az is gyengíti, hogy nem értelmezhető kizárólag az interszubjektivitásban megvalósuló fenoménként, pusztán dialógusmodalitásként, a kikérdezett lét ugyanis nem mindig és elsősorban nem az ember, a gondolkodó lét.¹⁶ A lényeges itt az, hogy bármire vonatkozzon is a kérdés, és bármi/bárki legyen is a „kikérdezett”, a kérdésintenció válaszstruktúráját rejt magában, várakozást hordoz, és „amikor a lét feltárulására várok, a nem-lét eshetőségére is fel vagyok készülve.”¹⁷

A nemlegességekkel az ember természetesen nemcsak a kérdés intencionalis struktúrájában rejlő negativitásnak köszönhetően találkozhat, számos más, nem ítéletszerű/nonverbális magatartásmód is kinyilvánítja a nem-létnek a lét alapján történő megjelenését. Ennek megmutatására

¹² Uo. (Kiemelések Sartre-tól.)

¹³ Bár ennyiben és ebben az értelemben mintegy a kérdés konstituálja.

¹⁴ Uo. 41.

¹⁵ Bár ebben a formában is megmarad létviszonynak.

¹⁶ Vö. uo. 41–42.

¹⁷ Uo. 42.

Sartre a „pusztítás” fogalmának elemzését használja fel, és érvelése annak érzékeltetésére irányul, hogy a nemlegesség az emberi szubjektivitáshoz kapcsolódik ugyan, de ezzel együtt maga a lét hordozza magában, tehát alapjában véve transzszubjektív léte van. Egy vihar például az emberi megítéléstől mentesen nem pusztít, „egyszerűen csak módosítja a létezők sokaságának eloszlását. Nem lesz *kevesebb* dolog a vihar után, mint előtte volt. *Más dolgok lesznek.*”¹⁸ A pusztítás *mint* pusztítás tehát csak az ember révén jön létre, önmagában egy „semleges” folyamat, és ilyen értelemben egyedül az ember képes pusztítani, még ha annak kizárólag csak elszenvedő alanya is, és nem ő maga viszi véghez a pusztítást, vagy éppenséggel védekezik a pusztítás ellen. Sőt éppen a *védekezésnek*, a védekező viszonyulásnak köszönhetően képes egy földrengés például *elpusztítani* a városokat, az ember éppen a védekező magatartásban pusztít, pontosabban éli meg pusztításként a történéseket. Erre utal Sartre, amikor azt írja, hogy a háború legalapvetőbb értelmét és célját az ember legapróbb építményei is tartalmazzák már.¹⁹ Ahhoz, hogy egy történés pusztítás lehessen, az embernek a világhoz való viszonyulására van szükség, transzcendenciára, ahogyan Sartre fogalmaz. Mindazonáltal ezek a történések egyúttal objektív, emberen kívüli tények *is*, és ilyenként, „semleges” történéseként transz-szubjektivitással/transzfenomenalitással rendezkednek. Ugyanakkor azonban maga ez a lét az ember hozzá való, alapvetően mindenkor *szembekerüléssel* viszonyában (legyen az kérdés, elvárás, tagadás, igény, meghatározás, maga a konkrét gyakorlati tevékenység) a nem-lét állandó lehetőségét hordozza, ami az ember számára nemlegességekként konstituálódik: állandóan megvan a lehetősége annak, hogy a válasz *ne* az legyen, amire a kérdésben számítottam, illetve *ne* legyen semmiféle válasz; hogy *ne* teljesüljenek az elvárásaim, hogy *ne* sikerüljön egy gyakorlati célkitűzés, vagy hogy a világ a *fenyegetés* módján érintsen. A nemlegességek ontikus alapját Sartre a lét *törékenysége*nek gondolatával ragadja meg: a hozzá való emberi viszonyulásban a lét e viszonyulás *felé* törékenynek mutatkozik az ebben a viszonyulásban létrejövő nemlegességek módján: „Egy lét akkor törékeny, ha létében a nem-lét bizonyos lehetőségét hordozza.”²⁰

A lét, a tagadás és a semmítések

A semminek a szubjektivitás és transzszubjektivitás határán való feltűnése a tagadás és a semmi viszonyának kérdéséhez küld vissza. Ennek a viszonynak az eldönthetőségi pontig való megvilágítása céljából Sartre az „ott nem lét”, a hiány jelenségének elemzéséhez folyamodik. Amikor egy személyt keresek egy helyiségben, és felfedezem, hogy nincs ott, akkor tulajdonképpen ennek a nemlegességnek az ellenére csak teljességet észlelek, a helyiséget berendezései együttesével, a benne tartózkodó emberekkel, a rám ható érzéki benyomások komplexumával. A hiány mint olyan nem, csak a *jelen* és *itt* idő- és térpozitivitás érzékelhető. Ez a létteljeség azonban, amely látszólag semmiféle nemlegességet nem tartalmaz, és teljes pozitivitással áll a kereső tekintet előtt, már eleve egy első semmítést tartalmaz, amennyiben a céltárgy vonatkozásában a háttérként való visszahúzódnak nem-jelentőségességének, közömbösségének és magának a visszahúzódnak a negativitását csillantja meg. A szóban forgó helyiség a keresett

¹⁸ Uo. (Kiemelések Sartre-tól.)

¹⁹ Uo. 43.

²⁰ Uo.

személy hiányában *csak* háttér marad, ilyenként, mint a keresett személyt *nem* megjelenítő s mint ilyen annak semmije működik: a keresett személy távolléte „a kávéházat fokozatos eltűnés-sé dermesztette”.²¹ A helyiség „éppen úgy, ahogy van”-sággként felfogott totalitását, amelyben ebben az értelemben nem léteznek nemlegeségek, a kutató/kérdező magatartás mégis-mégis a céltárgy nem-létét tartalmazó semmisségbe süllyeszti, amelynek talaján a helyiség a „csak” háttér jelentésség-nélküliségébe, közömbös tárgyak egyenértékűségébe halványul. Ebben a létteljességben semmit felvillantó alak-háttér játékban az alaposabb, ontológiaiilag fókuszált odafigyelés már nem egy, de kétszeres semmitést fedezhet fel: a háttér semmije az alak semmije viszonylatában az, ami, vagyis semmi. Az első semmitést tehát, a helyiség „éppen ez és ez” totalitásának a céltárgy viszonylatában semmis-háttérként való *vissza*-lépését a céltárgy hiányának semmije követi, amennyiben az mint a hiány értelmében vett semmi jelenik meg ebben a háttérben. Igazából itt nem is annyira egymásutániságról, mint inkább egyidejűségről van szó, a helyiség totalitása a hiányzó céltárgy viszonylatában degradálódik semmis-háttérré, illetve ebben a semmis-háttérben a céltárgy hiánya-semmije nyilvánul meg. Ezt a kettős semmitést Sartre a következőképpen írja le: „az észlelés számára egyrészt a semmi csillogása, a háttér semmije adódik, amelynek megsemmisülése hívja, kényszeríti az alak megjelenését, másrészt ez az alak, ami szintén egy semmi, mely *semmiként* csillog a háttérben. Annak az ítéletnek, hogy »Pierre nincs itt«, éppen ennek a kettős semmitésnek az észleleti megragadása szolgál alapjául.”²²

Az érvelés téjé, a tagadás és a semmi viszonya kérdésének szempontjából a fenti elemzés hangsúlyos mondanivalója az, hogy a semmi egyrészt a tagadásban, a létben való szemben-állásszerű emberi magatartásban tételeződik, másrészt, hogy ennek felismerése nyomán nem szabad szubjektivizálnunk a semmit, mivel maga a lét tartalmazza, *ad lehetőséget* a tagadás semmitésének. Ha a létben nem lenne meg a nem-lét, illetve annak lehetősége, nem lenne „létalapja” a tagadó viszonyulásnak: „a nem-lét nem a tagadó ítélet révén járul hozzá a dolgokhoz: ellenkezőleg, a *nemlét tartja fenn és teszi lehetővé a tagadó ítéletet*. Hogyan is lehetne ez másként? Hogyan tudnánk felfogni az ítélet negatív formáját, ha minden csak létteljesség és pozitívitás lenne?”²³

A tagadás és a semmi viszonyának sartré-i elemzésében tehát a semmi ontikusan elsődlegesként, a tagadás lehetőségét megalapozó alapként jelenik meg. Elválaszthatatlanul hozzá van kapcsolódva azonban a tagadáshoz, a tagadás szubjektivitásához, amennyiben mintegy abban realizálódik- „aktivizálódik”, így bizonyos értelemben a tagadás hozza létre (pontosabban *létbe*, a realitásba) a semmit. Ezáltal viszont a tagadás transzszubjektivitáshoz jut, ontikus hatótényezővé erősödik: „Mert a tagadás a lét elutasítása. Általában egy létet (vagy egy létmódot)

²¹ Uo. 44.

²² Uo. 45. (Kiemelés Sartre-tól.) Megjegyezzük, hogy nem szabad csökkent fajsúlyúnak, nem-ontológiaiinak tekintenünk Sartre érvelését amiatt, hogy itt úgymond pszichológiai megközelítésről lenne szó, az alak-háttér dualitáson alapuló észleléslélektani fenomenológiai leírásról, egyfajta Gestalt-pszichológiai álláspontokról. Egyrészt a gondolatmenet téjé egyáltalán nem pszichológiai, hanem egy ontológiai probléma észleléslélektani példán keresztül való érzékel-tetéséről van szó; másrészt a pszichológiai jelenségek – szorongás, félelem, megértés, hangulat stb. – Heideggernek köszönhetően radikális ántontologizáláson mentek keresztül, úgyhogy pszichológiai terminusok használata valamely lételméleti probléma megvilágításában önmagában még egyáltalán nem jelenti a filozófiai ontológiától való eltávolodást. Sartre-ra hatással lehetett az a komolyság és „agresszivitás”, amellyel Heidegger a hagyományosan tisztán pszichológiaiilag értelmezett fogalmak jelentését radikalizálja és a fundamentálonológiai/fenomenológiai analízis szolgálatába állítja. A szorongás fogalmát például, Heidegger analíziséből kiindulva, maga is fenomenológiai ontológiai szempontú vizsgálátnak veti alá.

²³ Uo. (Kiemelés tőlem – P.P.)

tételezünk, majd vetünk vissza a semmibe. Ha a tagadás csak kategória, [...] felragasztott bélyeg bizonyos ítéletekre, hogyan tudjuk megérteni azt, hogy a tagadás semmíteni képes egy létet, hirtelen felszínre hozni és megnevezni, hogy azután újra a nem-létbe taszítsa vissza?”²⁴

A tagadásban tehát a tudat mintegy kilép a szubjektivitás szférájából, hiszen a tagadás a semmítésben bizonyos értelemben „érinti” a létet. Ez a kilépés azonban csak az intencionalitás értelmében vett önmaga-elhagyás, a tagadásszerű semmítés ugyanis teljességgel tudati aktus: „De itt a tudat szférájában vagyunk. S a tudat csak tagadástudat formájában képes tagadástudatot létrehozni.”²⁵ Ez a „csak” azonban nem a tudat onticitása tagadásának irányába mutat, hanem a semmi létjellegét erősíti: „A *nem* [...] (lét) tudatként jelenik meg, a nem tudataként.”²⁶ Ha pedig tudatában vagyunk a *nem*nek, ha elgondolhatjuk, akkor ez csak azáltal lehetséges, ha a semmi, természetesen semmiként, létezik: „ha mindenhol lét van, a semmi nem csupán elgondolhatatlan, [...] hanem a tagadást a létből soha nem is származtathatjuk. Ahhoz, hogy *nemet* tudjunk mondani, a nem-létnek folyamatosan jelen kell lennie, [...] a semminek kísértenie kell a létet.”²⁷

A tagadás, a semmi és a lét viszonyát illetően az eddigiek alapján a következő korrelációk állapíthatók meg: a tagadás a léthez való semmítő viszonyulás, ez pedig „létalapjaként”, hordozójaként feltételezi a semmit. A semmi semmiként létezik, s mint ilyen feltételezi a létet, amivel szemben semmiként megnyilvánulhat. A lét és a semmi nem egyenrangúak, a semmi a léthez képest mindig az utólagosság pozíciójában van, amennyiben csak a semmítésben „létezik”, ez pedig csak akkor lehetséges, ha tárgya, a lét már adva van. Ezt az is alátámasztja, hogy a semmítés formája, a tagadás mindenkor kétlépéses működési struktúrában jön létre: „Általa egy létet tételezünk, majd vetünk vissza a semmibe.”²⁸ A semmítés nem a lét eltüntetését vagy megszüntetését jelenti, hanem „nemlegességi vonatkozások” bevitelét a létbe, mint amilyenek az elutasítás, a szembehelyezkedés, a hiány. A semmi mindig „aktív”, csak *semmítésként* van, s mint ilyen mindenkor emberi viszonyulást feltételez: tagadást, nem-tudatot, szembeállást. Ezeket a vonatkozásokat a fenti értelemben vett tagadás vezeti be a létbe a semminek a létben való „kísértésszerű” egzisztenciája alapján, így a semmi a tagadást ontológiai hatalommal ruházza fel: „a tagadásnak valamilyen független erőnek kell lennie, ami áttöri a pozitivitásnak azt a falát, mely körülzár minket”²⁹

Ezekben a fejtegetéseiben Sartre gondosan ügyel arra, hogy a semmit ne tekintse a léttel egyenrangú kategóriának, hanem egyfajta onto-logikai hierarchiát tételezzen a kettő viszonyában a lét javára. Eszerint a lét és a semmi viszonyát nem szabad a tézis-antitézis viszony mintájára értelmezni, a hegeli koncepció szellemében, ahol az ellentét két tagja logikai egyidejűséget élvez. Ezzel az értelmezéssel szemben Sartre a semmi logikai utólagosságát hangsúlyozza a léttel szemben, amennyiben a semmi mint semmítés nem adott-ság, hanem folyamat, mozgalmasság, így a lét és a semmi szembenállása nem merev ellentét, hanem mozgó ellentmondás:

²⁴ Uo. 46.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. (Kiemelés Sartre-tól.)

²⁷ Uo. (Kiemelés Sartre-tól.)

²⁸ Uo. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden tagadó kijelentést ténylegesen megelőz egy állítás, hanem hogy magában a tagadó kijelentésben intencionalitászerűen egyszerre tételezve van annak léte, amit tagadunk, hiszen a tagadás *valamire* vonatkozik.

²⁹ Uo.

„A nem-lét [...] nem az ellentéte a létnek, hanem az, ami ellentmond neki. Ez a semmi logikai utólagosságát vonja maga után a léttel szemben, hiszen először a tételezett lét van, s csak azután a tagadott.”³⁰

A létnek a semmivel szembeni, a tagadásban mint intencionális aktusban megnyilvánuló logikai primátusa egyben ontológiai elsőbbséget is feltételez: „a lét megelőzi a semmit és megalapozza azt. Ezen nemcsak azt kell értenünk, hogy a létnek logikai elsőbbsége van a semmivel szemben, hanem azt is, hogy a semmi konkrétan a létből meríti erejét. Ezt fejezzük ki akkor, amikor úgy fogalmazunk, hogy a *semmi kísérti a létet*. [...] a létnek semmi szüksége nincs a semmire ahhoz, hogy megérthető legyen [...]. A semmi ezzel szemben *az, ami nincs*, csak kölcsönzött létezéssel bírhat: a létből nyeri létét; létének semmijével csak a lét keretei között találkozhatunk [...] nem-lét csak a lét felszínén van.”³¹

Ezek a fejtegetések valósággal a semmi „létfogalmát” alapozzák meg, amely mint ilyen kétszeresen is utólagossági pozícióban van a léthez képest: egyrészt nincsként *van*, így léte tagadó mivoltában is csak a létfogalom univerzalitásán belül gondolható el; másrészt *nincsként* van, tehát csak a lét előzetesének tagadás-mozzanataként tételezhető. A semmi létfogalma értelmében tehát a semmit sokszorosán a lét tartja fenn, sőt magában a létben tartózkodik, úgyhogy semmilyen téri vagy idői „kivüliség” nem tapad hozzá: „A semmi, ha nem a lét tartja fenn, szeretefoszlik *mint semmi*, s visszaesünk a létbe. A semmi csak a lét alapján semmíthet; ha a semmi adott lehet, az nem történhet sem a lét előtt, sem utána, sem [...] a léten kívül, hanem magának a létnek a belsejében, a szívében kell rejtőznie, akár egy féregnek.”³²

A *mint semmi* kiemelés jelzi, hogy egyedül a semmi *létfogalma*, a semminek szükségképpen valamilyen létvonatkozásban való elgondolása képes a semmi fogalmát jelentéssel fogalomként konstituálni, ellenkező esetben a teljes jelentésnélküliség semmijébe vettetik vissza, amiként a „pozitív”³³ filozófiai gondolkodás mindig is felfogta és elgondolásra méltatlanként a „logikai gondolkodás” vélt fölényes pozíciójából elvetette.

A semmi eredete: kérdezés és (in)determináció

A semmi létfogalmának megalapozása, a semminek szükségképpen valamilyen létvonatkozásban való elgondolása visszatéríti Sartre-t a lét fogalmának és ezen keresztül a semmi eredete kérdésének problematikájához. A lét elsődlegesen, tulajdonképpeni fogalma szerint ugyanis a „teljes teljesség” értelmében vett pozitivitás, ami mint ilyen nem rendelkezik szerkezetiséggel és határoeltsággal, ily módon *nem* „tartalmazhatja” a semmit, még csak ki sem zárhatja, mivel semmiféle kapcsolatban nem állhat vele. Mindazonáltal, mivel előbbi fejtegetéseinek értelmében a semmi mégiscsak „van”, eredetének kérdése nem kerülhető el: „ha a Semmit nem gondolhatjuk el sem a léten kívül, sem a létből kiindulva, s ha mint nem-lét a szükséges erőforrást önmagából sem nyerheti [...], *honnan származik akkor a Semmi?*”³⁴

³⁰ Uo. 49.

³¹ Uo. 51. (Kiemelések Sartre-tól.)

³² Uo. 57. (Kiemelések Sartre-tól.)

³³ Heidegger „metafizikainak” nevezi.

³⁴ Uo. (Kiemelés Sartre-tól.)

A semmi eredetére vonatkozó fejezet első részében Sartre összefoglalja a „lét nyomában” a létre vonatkozó kérdés formájában elindított fejtegetéseit.³⁵ Kiténik ezekből, hogy a létkérdés nála már kezdetől fogva a semmire van kihegyezve (bár azt természetesen szükségképpen a léttel valamiféle vonatkozásban gondolja el), emiatt a kérdésre rekurzáló kérdés nála elsősorban nem annyira a lét, mint inkább a tagadás, a nemlegességek, a semmi felé mozdít el: „ha nem volna tagadás, semmilyen kérdést nem lehetne feltenni, különösen a lét kérdését nem. Ám amikor a tagadást közelebről megnéztük, az a semmire utalt minket mint eredetére és alapjára: hogy létezhesen a világban tagadás, következésképpen hogy feltehesük a létre vonatkozó kérdést, a Semminek valamilyen módon már adva kell lennie.”³⁶

Sartre tehát a létre kérdezve a kérdés létszerűségének vizsgálata közvetítésével elsődlegesen nem a léthez, hanem a Semmihez érkezik el. Ám mivel nála, amint erre az előzőek folyamán rámutattunk, a semmi létfogalmának megalapozásáról van szó annak a kényszerűségnek a belátása alapján, hogy a semmi kizárólag mint semmiként *létezés* képzelhető el, tehát semmiként is kizárólag a lét teljességét meg nem haladhatóság árán, a semmi elgondolása egyben ismét csak a létre utal vissza: „a semmi nem gondolható el a léten *kívül*, sem mint kiegészítő és absztrakt fogalom, sem pedig mint olyan végtelen közeg, amelyben a lét függőben lenne. A Semminek a lét szívében kell adva lennie, hogy a valóságélemeknek azt a sajátos típusát meg tudjuk ragadni, amiket nemlegességeknek nevezünk.”³⁷

A lét azonban lét, a semmi pedig semmi. A lét mint lét, mint fogalma szerint teljes pozitívítás teljességgel kizárja a semmit, semmilyen vonatkozásban nem lehet vele. Sartre a végletekig kielezi a lét és a semmi viszonyának problémáját, amikor a semmi nyilvánvaló „létezésének” tételezésével egyetemben leszögezi: „ezt a világon belüli Semmit az Önmagában-lét nem képes létrehozni: *a lét mint teljes pozitívítás fogalma nem tartalmazhatja a semmit szerkezeti elemei egyikeként*”.³⁸

A semmi létezésének (semmiként létezésének) tényét és a lét totális semmi-kizárásának fogalmi kényszerét Sartre csak a lét „meggyengítése” árán tudja összeegyeztetni: az Önmagában-lét mellett be kell vezetnie egy másik létmodalitást, amely a „semmiként létező semmit”

³⁵ Ezek a kiindulási gondolati struktúra tekintetében lényegi hasonlóságot mutatnak a Heidegger fundamentál-ontológiai vizsgálódásait megalapozó gondolati alapállással. A létre vonatkozó kérdés Sartre esetében is magához a kérdéshez csatol vissza, a létnak a kérdésesség módján a kérdező felé megmutató bizonytalansága a kérdés faktumának bizonyosságán nyugszik el. Ez a nyugvópontra jutás azonban csak ideiglenes, mivel csak arról van szó, hogy a lét gondolati megragadásában előálló kérdés kényszere most magára a kérdésre tevődik át, és a kérdésre vonatkozó kérdés formáját ölti, a lételmélet kérdéseméletbe csap át: „Először feltettük a lét kérdését. Azután magához a kérdéshez fordulva, [...] magát a kérdést kérdeztük ki.” – (Uo.) Heidegger azonban ezen a ponton a kérdés kérdezőjét, az embert a létjelenség lételméleti pozitívításában ragadja meg, és a kérdést egyelőre csak a kérdezőhöz eljutás kiindulópontjaként veszi számításba, és a közvetítésével tételezett *jelenvolólét* analízise felé fordul, ahonnan reményei szerint a létkérdés ismét magára a létre fordul vissza. A *semmi* problémájának felvetéséhez Heidegger is eljut, és pedig már a *Lét és időbeni* fundamentálontológiai vizsgálódások kapcsán, például az emberi jelenvolólét pszichikai állapotainak ántontologizálása révén, jelesül a szorongás immár fundamentálontológiai alapvetésű fogalmának közvetítésével. Heideggernél azonban a *semmi* tulajdonképpeni tematizálására igazából csak gondolkodói beállítottságának hangsúlyváltása után, a léttörténeti korszak vizsgálódásai közepette kerül sor, a létkérdésnek a „metafizika alapkérdése” formájában való újbóli felvetése kapcsán. Ebből a szempontból a legreprezentatívabb írás a már említett *Bevezetés a metafizikába*. Ugyanakkor ezek, akárcsak a fundamentálontológiai semmi-analízisek, elsősorban nem a semmit, hanem a létet célozzák meg (bár a semmit kemény ontológiai kategóriaként, a léttel egyenrangú ontológiai entitásként ragadják meg), illetve a semmit nem annyira az ember világban való léte által tételezett, mint inkább a léttel együtt felé jövő, *adódo* „eseményként” ragadják meg. Heideggernél az ember mintegy „engedi lenni” a létet és a semmit.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo. (Kiemelés tőlem – P.P.)

kiválthatja és a léthez kapcsolhatja. Hangsúlyozzuk, egy másik lét tételezésének logikai kényszerét a semmi sajátos *létfogalma* involválja: „A Semmi nincs, a semmi »létezve *van*«; a Semmi nem semmití önmagát, a Semmi »semmitve van«. ”³⁹ A Semmi „egzisztenciája” a semmités, de ha az Önmagában-lét mint létteljesség nem hordozhatja magában a semmit, akkor olyan lét létezése szükséges, amelynek létét/lényegét éppen a semmitő magatartás teszi ki: „Csak az a lehetőség marad tehát, hogy léteznie kell egy létnek, amely nem az Önmagában-való, s amely a Semmi semmitésének tulajdonságával bír – saját létében hordozza, saját maga létezésével tartja fenn azt, *egy lét, amelynek révén a semmi a dolgokhoz jut.*”⁴⁰ Ez a lét saját létében *semmití a Semmit*, „saját maga létében saját léte alapján semmit”.⁴¹

A Semmi „létmódja” a semmités, semmiként lenni annyi, mint semmitve lenni. Ily módon a lét, amelynek révén a semmi a világban megjelenik, nem passzív befogadóként viselkedik a semmivel szemben, hanem ő maga világban létével *semmit*, a semmités világban való létének lényegi ontológiai jellemzője: „A lét, amely által a Semmi a világba érkezik, egy olyan lét, amelynek saját létén belül saját létének semmijéről van szó: a Semminek azon lét saját Semmijének kell lennie, amely által a Semmi a világra jön.”⁴²

A Semmit a világba hozó lét tételezésének megalapozása érdekében Sartre fejtegetései ismét a kérdésre, a kérdező magatartásra nyúlnak vissza. Ha a létkérdés visszahajló intencionalitásában a kérdésre való rekúrzió először a Semmihez vezetett, most ez a másodszori visszacsatolás ismét magához a kérdéshez, de ezúttal mint a létezésével a Semmit megalapozó létezőhöz kell elvezessen. Ezt a létezőt Sartre, mint már utaltunk rá, a lét „meggyengítése” árán vezeti be, amely létező ennek okán, egyfajta „létkompenzáció-elv” értelmében, ontológiailag erős/agresszív létezőként tételeződik, mint amelynek létezésével a Semmi a világba jön, és meggyengíti a lét struktúráját.

Annak a létezőnek a megragadása céljából, amelyhez a Semmi eredete köthető, Sartre visszatér a kérdés ontológiai vizsgálatához. Ha a kérdés olyan ontológiai entitásként mutatható fel, amelyben a Semmi valamilyen módon és értelemben megjelenik, akkor a Semmit a világba vezető létezőként az ember azonosítatik, lévén a kérdezés emberi magatartásmód. A kérdés, a tagadás és a semmi formális összefüggésére Sartre már az előzőek során is utalt, most azonban a kérdés olyan ontológiai finomelemzésére vállalkozik, amely kimondottan a Semminek a kérdésből/kérdezésből való *közvetlen* felbukkanásának kimutatására összpontosít.

A kérdés ontológiai vizsgálatának, lét- és semmi vonatkozásokat hordozó ontológiai entitásként való tételezésének figyelembe kell vennie a kérdés sajátosan kettős, oda-vissza intencionalitását: a kérdés kikérdezi a tárgyat, tehát léte/létmódja tekintetében valamiféle választ intencionál, a kérdésintenció a válaszintenciótól a kérdésben elválaszthatatlan. A válasz azonban, éppen a kérdés kérdésessé tevő ontológiai természetéből adódóan, a kérdésesség előzetesében mindig bizonytalan, azaz ontológiailag alternatívikus: a kérdésben intencionált így vagy úgy mutatkozhatik meg, léte vagy nem-léte egyaránt feltárulhat: „mindig nyitva marad annak a lehetősége, hogy semmiként tárul fel”.⁴³ A kérdésintencionalitás tehát *elve* semmit, a kérdésesség előzetesében a kérdés tárgya mindenkor a lét és nemlét egyenrangú lehetőségében

³⁹ Uo. 58. (Kiemelés Sartre-tól.)

⁴⁰ Uo. (Kiemelés Sartre-tól.)

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. 59.

tartózkodik. Emiatt, az intencionális pólus lehetséges semmije miatt minden kérdésben sajátos megalapozási kényszer nyilvánul meg. Amire kérdezünk, éppen a kérdésben kérdésessé tett mivoltában sajátos alapnélküliségben tartózkodik, bármely kérdés sajátos intencionalitásában megkérdéztjét legelőször az alapnélküliségbe távolítja. A megalapozási kényszer a kérdés kérdésessé tevő, alaptalanító, alap-eltávolító természete és *ezzel egyidejű* „merőleges”, tágan értelmezett tárgy-intencionalitása kettősségének következménye. A kérdés a kérdésesség formájában alptalanít, tárgyának (lét)alapját a kérdésesség – legalábbis átmeneti – semmijébe távolítja. Ezt a kérdésesség értelmében vett semmiben való felmutatást tekinthetjük a kérdés semmitő esszencialitásának: mivel „egy létező mindig feltárulhat *semmiként*, minden kérdés feltételezi, hogy az adotthoz képest valamilyen semmitő hátralépést hajtunk végre, ami így pusztá megjelenítéssé válik, s a lét és a semmi között oszcillál”.⁴⁴ Ez a semmitő hátralépés a léttől, a lét bizonyosságából való vissza-lépés a kérdésesség sajátos lét és nem-lét közöttiségének kvázi-léttelenségébe a kérdésben mint olyanban mindenkor megtörténik.

Ez a semmités természetesen nem a tárgy tényleges megszűntetését, létből való kiiktatását jelenti, a kérdésben a tárgy csak *egyelőre* semmi, hiszen a kérdésesség ontológiai állapotában a lét és a semmi egyenrangú lehetősége között „oszcillál”.⁴⁵ A kérdésben a tárgy tehát nem válik ontológiailag semmivé, hanem az eldöntetlenség állapotába, egyfajta „semleges létbe”, a lét és a semmi „közé” helyeződik.

Ugyanakkor azonban a kérdésnek a kérdésesség állapotába, a lét és a semmi egyenrangú lehetőségének állapotába hozása formájában való semmitése egy másik alapvető semmitést is hordoz, mégpedig a kérdezőnek önmagának a semmitését, mivel a kérdésesség semmitése révén a kérdező tulajdonképpen bizonyos értelemben kilép az egyetemes oksági láncolatból, elvágja magát a világ determináltságától: „minthogy a kérdésnek a kérdeztől egyfajta semmitő hátralépést kell tudnia megvalósítani, kivonja magát a világ oksági rendjéből, nem hagyja, hogy a lét lépre csalja. Ez annyit jelent, hogy a semmités kettős mozgása által egyrészt semmiti a kérdeztet önmagához képest, egy semleges létbe, a lét és a semmi közé helyezi, másrészt semmiti önmagát a kikérdezethez képest, elszakadva a léttől, hogy a nemlét lehetőségébe léphessen be.”⁴⁶

A kérdés semmitése tehát kétirányú semmités, a kérdeztet és a kérdező felé érvényesülő semmitésként valósul meg, ugyanakkor mindkét irányú semmités a világdeterminizmusból való kilépés, vagy talán pontosabban a világdetermináció egyfajta „felfüggesztése” értelmében értendő, mivel a kérdésben a kérdeztet és a kérdező egyaránt kívül kerül bizonyos értelemben a világ oksági rendjén. A kérdeztet abban az értelemben, hogy a kérdés kérdésességében a világ determinisztikus rendjében létében vagy nemlétében egyaránt tényleges funkciót betöltő mivolta semmitődik, a kérdező pedig abban az értelemben, hogy a kérdés mint semmités csak is a semmi felől magyarázható, az egyetemes determinizmus egyértelműen kizárja a kérdés lehetőségét, a kérdésesség értelmében vett semmitéseket: „Ha elismernénk hogy a kérdést a kérdezőben az egyetemes determinizmus határozza meg, a kérdés nemcsak megérthetlenné válna, hanem elképzelhetlenné is. Egy valós ok valós hatást hoz létre, s az okozott lét teljes

⁴⁴ Uo. (Kiemelés Sartre-tól.)

⁴⁵ A létre való rákérdés Heideggernél is sajátos ingamozgásra készíti a létezőt a lét és a semmi egyformán erendő lehetősége között, a „metafizika alapkérdése” vonatkozásában. – Vö. Martin Heidegger: *Bevezetés a metafizikába*. Ford. Vajda Mihály. Bp. 1995. 11–16. (5., 6., 7. és 8. paragrafusok.)

⁴⁶ Sartre: *i. m.* 59.

mértékben az okhoz kötődik pozitívításában. [...] a semminek a legkisebb csíráját sem hordozhatja magában.”⁴⁷

Az egyetemes oksági láncolatban nem lelhetők fel a semmi hézagai, az ok az okozatból *közvetlenül* következik, az ok-okozat viszonytérben nincsenek helyek, ahová a semmi, a *nem* befészkelhetné magát. Ezért, ha a kérdés (a kérdésessé tevés értelmében) valóban semmit, a kérdezettnek és a kérdezőnek egyaránt le kell válnia bizonyos értelemben az egyetemes oksági láncolatról, hiszen, amint Sartre fogalmaz, a kérdezéssel nemlegességek jönnek létre a világban: „A kérdés révén [...] bizonyos mennyiségű nemlegességet vezetünk be a világba: látjuk, amint a semmi irizálja a világot, megcsillan a dolgok felszínén.”⁴⁸

Az a létező, amelynek révén „nemlegességek” jönnek létre a világban, és a semmi megcsillan a lét felszínén, nyilvánvalóan a kérdészés létmódjával bíró létező, aki éppen kérdező mivoltában egyben erős ontológiai entitás státuszra tesz szert, hiszen egyrészt megteremt a semmit, másrészt önmaga okává lesz, a kérdésben ugyanis, mint már jeleztük, leválik a világ oksági rendjéről, szuverén létezőként határozódik meg: „Az ember [...] olyan létként mutatkozik meg, amely a világban életre kelti a Semmit, úgy, hogy ebből a létből a nem-lét alapján önmagára hat.”⁴⁹

Befejező megjegyzések

Nem követjük itt tovább Sartre fejtegetéseit, amelyeket az ember primer, alapvetően kérdező/nemlegesítő világhoz való viszonyulásának elemzése indítottak el, és amelyek ezen a ponton a szorongásra való reflexiókkal folytatódnak, amelyek az embernek a szabadságban való önmagával szembeni ellentmondásos viszonyát ragadják meg. Ezek a vizsgálódások Sartre főművének meglehetősen az elején találhatóak, és éppen csak megnyitják az utat az önmagában-lét/önmagáért-lét viszonyát tárgyaló fenomenológiai ontológia problematikájába való belemerüléshez. Elemzéseinket a következőkkel szeretnénk zárni:

Sartre a létkérdés elsőfokú tematizálása során elsődlegesen a Semmihez jut el, amit jól illusztrálnak az erre vonatkozó fejezetet ebből a szempontból lezáró sorok: „Ahhoz, hogy az ember kérdezni tudjon, saját semmije kell lehessen, vagyis: létében csak akkor tartozhat egyedül a nem-léthez, ha léte önmaga által dermeszti a semmit önmagába: így jelennek meg a múlt és a jövő transzcendenciái az emberi valóság időbeli létén belül.”⁵⁰

Ezzel a megállapítással Sartre természetesen egyáltalán nem mondta ki az utolsó szót a lét, a semmi, az ember, az időbeliség vonatkozásában saját fenomenológiai ontológiáját illetően, hiszen mint jeleztük, ezeknek a kategoriális viszonyoknak a tárgyalása a főmű keretén belül igazából még csak ezután következik. Részünkről itt elegendőnek tartjuk azt, amit ezek a sorok a kérdés, a lét, az ember, a semmi vonatkozásában szintetikusán, egész eddigi fejtegetéseinek fényében, kimondanak. Az ember az az ontológiai entitás, aki a léttel bizonyos értelemben korrelatív semmit a maga világban való létének sajátos modalitásával kitermeli. A létre vonatkozó kérdés elemzése során Sartre a Semmihez jut el, de az ember sajátos létszituacionalitásán

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 83.

keresztül, és ezáltal tulajdonképpen a viszony fordítottja is igaz, a Semmi közvetítésén keresztül az emberhez jut el, aki a Semmihez, és így a léthez való viszonyában szabad, szuverén, ontológiai erősen entitásként határozódik meg.

Questioning, Denial and Nothing. Contribution to Sartre's Interpretation of Nothing

Keywords: Sartre, questioning, denial, nihilation, being, intentionality of questioning, dimension of answering, causality, indetermination

Opposite to common thinking and mainstream scientific and philosophical paradigms, Sartre – in agreement with Heidegger – considers nothing as “something”, the interpretation of which can only be conceived within the universality of the category of being, but which has at the same time a constitutive role in its semantic field. These two categories can only be conceived in a kind of onto-logical correlation. The present thesis proposes an interpretation of Sartre's meaning of nothing, correlated to certain fundamental ways of man's rapport to being, such as questioning, denial, reduction to nothing etc., conceived ontologically, based on analyses conducted in the introductory part of his work entitled *Being and Nothing*.